

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 52, Aralık/December 2024, 1-25

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/88485>

ISSN 2791-6812

Ceride-i Sûfiyye'nin İlk Başyazarı: Mesnevîhan Ali Fuad Efendi*

The First Editor-in-Chief of Jarida-i Sufiyya: Mathnawihân Ali Fuad Efendi*

Yazar Bilgisi Author Information

Abdulrahman ACER

Dr. Öğr. Üyesi, RecepTayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Rize, Türkiye
Asst. Prof., Recep Tayyip Erdoğan University Faculty of Theology, Rize, Türkiye
abdurrahman.acer@erdogan.edu.tr, www.orcid.org/0000-0003-1054-4055

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that he get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.1445807
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
1 Mart/March 2024	17 Eylül/September 2024

* Bu çalışma, 2011 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Mustafa Tahralı danışmanlığında tamamlanan "Mesnevî-hân Ali Fuâd Efendi'nin Ceride-i Sûfiyye'deki Makâleleri: İnceleme ve Metin" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

* This study was prepared based on the master's thesis titled "The Articles of Mathnawi-Khan Ali Fuad Efendi In Jarida-i Sufiyya: Analysis And Text", which was completed in 2011 at Marmara University Institute of Social Sciences under the supervision of Prof. Dr. Mustafa Tahralı.

Öz

Osmanlı'nın son asrında hem siyaset hem de fikir hayatı açısından bazı önemli kırılma noktaları bulunmaktadır. Tanzimat'tan sonra bu kırılmaların belki de en mühimi II. Meşrutiyet'tir. Zira II. Meşrutiyet bir taraftan kadim Osmanlı siyaset geleneğinin kalıcı bir şekilde değişmesine diğer taraftan da bu değişimden önce görece rahatlıkla ifade edilemeyen bazı fikirlerin bir serbestlik sarhoşluğuyla ölçüsüzce dile getirilmesine sebep olmuştur. Bu dile getiriş daha ziyade gazete ve dergi gibi basın yayın araçları vâsıtasıyla yapılmıştır. Nitekim bunun bir göstergesi olarak II. Meşrutiyet'ten sonra özellikle süreli yayın neşrinde olağanın dışında bir artış gözlemlenmiştir. Bununla birlikte yayımlanan mevkutelerin (süreli yayın) büyük bir kısmı bir veya birkaç sayı ancak çıkarılabılmış ve kısa zamanda basın tarihinin malzemesi hâline gelmiştir. Bu durumun sebepleri üzerinde birtakım tespitler bulunmakla birlikte daha derinlikli araştırmaların yapılmasına da ihtiyaç bulunmaktadır.

II. Meşrutiyet'ten sonra neşir imtiyazı alınan süreli yayınların bir kısmı dinî-tasavvufî içeriklidir. Bu dönemde neşredilen dinî-tasavvufî süreli yayınların en önemlilerinden biri ise Cerîde-i Sûfiyye'dir. Cerîde-i Sûfiyye'nin ehemmiyeti hem yazar kadrosunun genişliği hem yayımlanan yazıların konu ve tür çeşitliliği hem de devrin süreli yayınlarına göre istikrarlı ve uzun ömürlü olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra Osmanlı düşünce dünyasında, pek çok açıdan karmaşıklığın hâkim olması ve her türlü fikrin yüksek sesle dillendirilmesiyle nitelendirilebilecek olan II. Meşrutiyet'in düşünce iklimine dinî-tasavvufî içerikli yazılarıyla ışık tutması, derginin önemini artırmaktadır.

Bu öneminden dolayı Cerîde-i Sûfiyye, son dönemlerde birtakım araştırmalara konu olmuştur. Yazı ve yazar çeşitliliği ile kısmen uzun soluklu ve ulaşılabilir olması bu dergi hakkındaki çalışmaların fazlalığını anlaşılır hâle getirmektedir. Ancak bu araştırmaların daha ziyade parçacı bir yaklaşımla dergideki münferit yazılara veya belli konulardaki yazı dizilerine odaklandığı görülmektedir. Hâlbuki derginin yayın politikası ve hedeflerine yönelik küllî bir bakış sunan çalışmalara ihtiyaç bulunduğu açıktır. Böyle bir bakışı yakalamak için Cerîde-i Sûfiyye'yi neşreden kadronun tanınması önem arz etmektedir ve derginin misyon ve vizyonuna dair bilgilerin isabetliliğine katkısının olacağı aşikârdır. Özellikle onun ilk başyazarı ve ilk sayılarındaki yazıların büyük bir kısmının müellifi olan Mesnevîhan Ali Fuad Efendi ile ilgili bir araştırma, hem dönemin ilmî ve tasavvufî seviyesine ışık tutmak hem de derginin misyon ve vizyonunu tespit etmek açısından mühimdir. Bununla birlikte henüz onunla ilgili müstakil bir biyografik akademik çalışma bulunmamaktadır. Mevcut çalışmalar ise genellikle onun bazı yazılarına odaklanmakta, hayatı hakkında bilgi bulunmadığına işaret etmekte ve doğrusu yanlışından ayırt edilemeyecek bazı kısa bilgiler vermekle yetinmektedir.

Bu çalışma zikredilen husustaki eksikliği gidermek maksadıyla Ali Fuad Efendi'nin hayatını ve eserlerini ele almaktadır. Maarif Nezaretî'nde memur olarak çalışmış bulunan Ali Fuad Efendi'nin Osmanlı Arşivi'ndeki sicil varakası ve arşivde bulunan diğer yazışmaları incelenmiş, kendi yazılarında hayatı hakkında verdiği satır arası bilgiler değerlendirilmiş ve mevcut veriler çerçevesinde tam bir biyografisi elde edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede ailesi ve doğum tarihi ile ilgili kesin bilgilere ulaşılmıştır. Bunun yanında resmî tahsil hayatı, memuriyet süreci, katıldığı ders halkalarında aldığı dersler ve hocaları tespit edilmiştir. Hocalarından birinin tavsiye ve yönlendirmesiyle dinî-tasavvufî dergi çıkarmaya karar vermiş olduğunu söylemesi, Ali Fuad Efendi'nin hayatının ve donanımının bilinmesinin Cerîde-i Sûfiyye'nin serüveninin bilinmesine katkı sağlayacağını göstermektedir. Nitekim derginin yayın

politikasını ve yazılarını şekillendiren zihin dünyasının anlaşılması ve tanınmasının dergi hakkındaki çalışmaları derinleştireceği konu ile ilgili araştırmacıların teslim edeceği bir gerçektir.

Bu çalışmanın özelde tasavvufî biyografiler ve Cerîde-i Sûfiyye araştırmalarına genelde ise II. Meşrutiyet sonrası dinî-tasavvufî Osmanlı düşüncesi çalışmalarına katkıda bulunması hedeflenmektedir. Metin ve doküman analizi metotları kullanılan bu çalışmanın temel kaynakları dönemin biyografi kaynaklarının yanı sıra arşiv belgeleri ile yazarın makaleleridir.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, Osmanlı Düşüncesi, II. Meşrutiyet, Cerîde-i Sûfiyye, Mesnevîhan Ali Fuad Efendi.

Abstract

In the last century of the Ottoman Empire, there were some critical breaking points in both political and intellectual life. After the Tanzimat Reform Era, perhaps the most important of these breaking points was the Second Constitutional Era. On the one hand, the Second Constitutional Era led to a permanent change in the well-established Ottoman political tradition. On the other hand, it allowed some ideas that could hardly be expressed with ease earlier to be voiced insanely due to intoxication of freedom. The ideas were mostly voiced through the media such as newspapers and magazines. A clear indication of this was an extraordinary increase observed in the publication of periodicals, particularly after the Second Constitutional Era. However, most of these periodicals managed to publish only a few issues and it was not long before they became a thing of the past in the history of the press. Although some causes of their failure to continue have been identified, there is a need for more in-depth research on this issue.

Some periodicals that gained publishing privileges after the Second Constitutional Era published religious-sufistic content. A major periodical published during this period was Jarîda-i Şûfiyya, which was an important publication due to the richness of its writing staff, the diversity of the subjects and genres published, and its stability and longevity compared to other periodicals of the period. Furthermore, with its articles on religious-sufistic content, this periodical is also critical in that it sheds light on the intellectual atmosphere of the Second Constitutional Era, which is characterised by immense complexity in many aspects of the Ottoman intellectual world and the loud voicing of all kinds of ideas.

Being a critical publication, Jarîda-i Şûfiyya has understandably been the subject of various recent studies, due to the diversity of its articles and authors, along with its moderately long-lasting publication life and accessibility. However, adopting fragmentary approach, these studies mostly focused on individual articles or a series of articles on certain topics in the journal. Therefore, there is need for further studies that could offer a holistic view of the journal's editorial policies and objectives. With this aim in mind, it is important to get to know the authors who published Jarîda-i Şûfiyya as it is obvious that getting familiar with them could help obtain accurate information about the mission and vision of the journal. In particular, a study on Mathnawîkhân Ali Fuad Efendi, its first editor-in-chief and the author of most of the articles in its first issues, is critical as it can not only help shed light on the scholarly and Sufi level of the period but also help determine the mission and vision of the journal. However, to the best of our knowledge, there is not yet an independent biographical scholarly work on him. Existent studies focusing on only some of his writings often point out that there is no information about his life and provide only brief information that can hardly help obtain reliable data.

To fill the aforementioned gap, the present study investigated the life and works of Ali Fuad Efendi, who worked as an official in the Ministry of Education. It analysed his registry record and other correspondence in the Ottoman Archives; it evaluated the implied information he provided about his life in his own writings, and composed a full biography based on the available data. Precise information about his family and date of birth was obtained. Furthermore, the study also provided information about his formal education life, his journey of being civil servant, the courses he took in the class circles he attended and his teachers. Encouraged by the advice and guidance of one of his teachers, he decided to publish a religious-sufistic journal. This indicates that knowing the life and background of Ali Fuad Efendi could broaden our knowledge of the adventure of Jarīda-i Şūfiyya. Researchers will probably acknowledge that understanding and recognising the mindset that shaped the journal's editorial policy and articles could help deepen the studies about the journal.

The present study aims to contribute not only to the scholarly investigations on Sufi biographies, particularly Jarīda-i Şūfiyya, but also to the studies on Ottoman religious and Sufi thought after the Second Constitutional Era. The main sources of this study, which used textual and document analysis methods, were the biographical sources of the period, as well as archival documents and Ali Fuad Efendi's articles.

Keywords: Sufism, Ottoman Thought, Second Constitutional Era, Jarīda-i Şūfiyya, Mathnawīkhān Ali Fuad Efendi

Giriş

II. Meşrûtiyet'in gerçekleştiği 1908 sonrasında birçok alan olduğu gibi Osmanlı matbuât hayâtı da oldukça hareketli gelişmelere sahne olmuştur. Hemen her sahada yayımlanan gazete ve dergiler araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Dînî matbuat söz konusu olduğunda ise bu ilgi biraz daha artmaktadır. Kanaatimizce bunun husûsî bir sebebi bulunmaktadır. Şöyle ki; Osmanlı'dan Cumhûriyet'e geçiş dönemindeki dînî durum üzerinde araştırma yapmak isteyenler özellikle 1923'ten sonra yürürlüğe giren birtakım uygulamalardan ve bâzı dînî kurumların kaldırılmış olmasından dolayı dönemin dînî problemleri, din anlayışı ve bunun toplum hayâtındaki yansımaları konusunda yeterli yazılı malzemeye sâhip olamamaktadır. II. Meşrûtiyet'le Cumhûriyet arasında zaman farkının az olması, aynı neslin her iki köklü değişikliğe de şahid olmasını sağlamış olduğundan Cumhûriyet döneminde yazamayan bu neslin fikirleri târihen en yakın dönemde kaleme aldıkları yazılar vâsıtasıyla öğrenilebilmektedir. Hal böyle olunca matbuat hayâtının en renkli olduğu 1908-1923 yılları arası husûsen ilgi odağı olagelmıştır.¹

30 Kasım 1925'te tekkelerin kapatılması ve tekke mensuplarının suskunluğa sığınmaları hem tekke hayâtının hem de tekkede yeşeren düşüncenin üzerine bir örtü çekmiştir. Bu durum, alan çalışanlarının kapatılma öncesi tekke merkezli neşriyâta yönelmelerine sebep olmuştur. Bundan dolayı tasavvufî muhitlerde yazılan eserler ve

¹ Dönemin basın hayâtı hakkında yazılmış ve yaşanan basın enflasyonunun bir "basın patlaması" olarak değerlendiren (s. 43 vd.) genel bir çalışma için bkz. Erol A.F. Baykal, *The Ottoman Press (1908-1923)* (Leiden: Brill, 2019); Sâdece dönemin bâzı dergilerini ele alan dar kapsamlı ve eski târihli başka bir çalışma için bkz. Ülkü Gürsoy, *II. Meşrutiyet Dönemi Dergileri Üzerine Bir Araştırma* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991).

1908'den sonra sūflerin çıkardıkları dergiler üzerine birtakım araştırmalar yapılmıştır.² Görülebildiği kadarıyla bu çalışmalarda en çok ilgi gören tasavvufî dergi *Cerîde-i Sûfiyye*'dir. *Cerîde-i Sûfiyye*'nin serencâmı hakkında doğru ve tafsîlâtlı bilgi sâhibi olabilmek için de onun ilk sermuharriri olan Mesnevîhan Ali Fuad Efendi hakkında bilgi sâhibi olmak gerekmektedir. Zîra derginin ilk sayılarındaki yazıların neredeyse tamâmı Ali Fuad Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Bu durum derginin yayın politikası ve fikrî yönünün Ali Fuad Efendi'nin fikirleri çerçevesinde oluştuğunu göstermekte ve dergi ile sermuharririnin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği anlamına gelmektedir.

Bu ehemmiyetine rağmen *Cerîde-i Sûfiyye* ile ilgili yapılan söz konusu çalışmalarda Mesnevîhan Ali Fuad Efendi hakkında yanlış doğrusuna karışmış kırıntı bilgilerden başka mâlûmat bulmak oldukça güçtür. Elbette Ali Fuad Efendi'nin *Cerîde-i Sûfiyye*'deki yazılarının³ hâricinde birkaç yazısı ve hacimsiz bir eserinden başka bir te'lifinin olmaması ve dönemin terâcim eserlerinde hayâtı hakkında hiçbir bilginin verilmemiş olması da bu bilinmezlikte etkili olmuştur.

2011 yılında yapmış olduğumuz "Mesnevî-hân Ali Fuâd Efendi'nin Cerîde-i Sûfiyye'deki Makâleleri: İnceleme ve Metin"⁴ başlıklı yüksek lisans çalışmasında Ali Fuad Efendi'nin hayâtına imkân nisbetinde temas edilmişti. Ancak sonrasında devam eden ve bu makâlenin yazımı sürecinde yoğunlaşan araştırmalarımız esnâsında ulaşılan bâzı arşiv evrâkının, Ali Fuad Efendi ile ilgili daha önce ulaşılamamış bilgileri ihtiva ettiği tesbit edilmiştir. Bundan dolayı bu makâle her ne kadar tez çalışmasını esas almışsa da tezde bulunmayan yeni bilgiler ihtiva etmesi açısından müstakil bir çalışma kabul edilebilir.

Bu çerçevede tesbit edilebildiği kadarıyla Ali Fuad Efendi hakkındaki temel kaynaklar kendi yazılarının satır araları ve Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerdir. Bu çalışma söz konusu temel ve bâzı yardımcı kaynaklar ışığında yukarıda zikredilen bu eksikliği gidermeye, böylece dönem ve alan çalışmalarına katkı sunmaya çalışacaktır.⁵

1. Mesnevîhan Ali Fuad Efendi'nin Hayâtı

Yakın dönemi konu edinen biyografi kaynaklarında Mesnevîhan Ali Fuad Efendi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan dolayı onun yazıları üzerine çalışma yapan araştırmacılar birbirinden farklı ve yanlış bilgiler vermektedir. Söz gelimi onu, Sultan Mehmed Reşad'ın (ö. 1336/1918) ve Sultan Vahîdeddin'in (ö. 1344/1926) mâbeyn

² Bu çalışmalardan bâzıları şunlardır: Atilla Kaşıkçı, *Bütün Yönleri İle Cerîde-i Sufiyye: İnceleme-Fihrist* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994); Hatice Kunt, *Tasavvuf Dergisi (Yazarları, Konuları ve Metin Tahlihi)* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Gabriele Karayel, *The First Six Editions Of Cerîde-i Sûfiyye (19th March, 1909-2nd May, 1909) Or Sufism As A Metaphor* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1990); Zekiye Berrin Hacıismailoğlu, *Şeyh Safvet'in Tasavvuf Dergisindeki Yazılarında Tasavvufî Kavramlara Bakışı* (Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012); Harun Kaygısız, *Cerîde-i Sûfiyye Mecmûası'nın Dönemin Siyasî ve Askerî Hâdiselerine Bakışı (1909-1919)* (Çorum: Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

³ Ali Fuad Efendi'nin inanç esaslarıyla ilgili yazılarının değerlendirmesi için bk. Ramazan Tarık, "Cumhuriyet Öncesi Tasavvuf Muhtevalı Dergilerden Cerîde-i Sûfiyye'de Fırka-i Nâciye ve Fırakı-ı Dâlile İle İlgili Yazılar", *Şarkiyat* 12/1 (2020), 1-20.

⁴ Abdulrahman Acer, *Mesnevî-hân Ali Fuâd Efendi'nin Cerîde-i Sûfiyye'deki Makâleleri: İnceleme ve Metin* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

⁵ Ali Fuad Efendi'nin hayâtı hakkında herhangi bir çalışma yapılmamış olmasından dolayı literatür değerlendirilmesi yapılamamıştır. Bununla birlikte birkaç cümle ile ondan bahseden bâzı çalışmalara aşağıda temas edilecektir.

başkâtiplerinden olup Osmanlı'nın son dönemine ışık tutan “Görüp İşittiklerim” isimli hâtrâtıyla şöhret bulmuş olan Ali Fuad Türkgeldi (ö. 1935) ile karıştıranlar olmuştur.⁶ Benzer bir hata onu, derginin yayın hayâtına başladığı 1909 yılında henüz on altı yaşında olan Ali Fuad Başgil (ö. 1967) ile karıştırmak şeklindedir.⁷ Bunların yanında Ali Fuad Efendi'ye “paşa” ünvanı verenler de bulunmaktadır.⁸ Bu yanlışlar silsilesi, Mesnevihan Ali Fuad Efendi'nin hayâtı hakkında çalışma yapmayı zorlaştıran unsurlardan olmuştur. Zîra hakkında kısıtlı bilgi bulunan bir kimsenin terceme-i hâli yazılırken tabîi olarak küçük de olsa her ihtimal değerlendirmeye tâbi tutulmaktadır. Bu başlık altında söz konusu yanlış bilgiler ayıklanarak tashih edilecek, Ali Fuad Efendi'nin doğduğu ve yaşadığı muhit, tahsil ve me'murluk hayâtı ile tasavvufî faaliyetleri hakkında bilgi verilecektir.

1.1. Doğduğu ve Yaşadığı Muhit ile Tahsil ve Me'muriyet Hayâtı

Konu ile ilgili yaptığımız önceki çalışmada yazılarının satır aralarından çıkardığımız ipuçlarıyla Ali Fuad Efendi'nin r. 1289-1294/m. 1873-1878 yılları arasında doğmuş olabileceği ihtimâline ulaşılmıştı.⁹ Ancak babası ve âilesi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunamamıştı. Devlet Arşivleri Başkanlığı Dâhiliye Vekâleti koleksiyonundaki terceme-i hâl varakasının sonradan tesbitiyle bu husustaki boşluk kısmen doldurulmuştur. Bu varaka, Mesnevihân Ali Fuad Efendi'nin hayâtı ile ilgili temel kaynaktır.

Bu evrâka göre Ali Fuad Efendi h. 1296/r. 1294'te İstanbul'da doğmuştur. Doğum târihi için verilen rûmî ve hicrî yıllar üzerinden doğum ayları da tesbit edilebilir. Şöyle ki; 1 Muharrem 1296, yâni 1296 hicrî yılının başlangıcı rûmî 14 Kânûnievvel 1294 olmaktadır. 1294 rûmî yılının son günü 28 Şubat olduğu ve 28 Şubat 1294 târihi 18 Rebûlevvel 1296 hicrîye tekâbül ettiği için h.1296 ile r.1294 yılları iki ay on gün çakışmışlardır. Kısacası hicrî yılın 1296 olup aynı anda rûmî yılın 1294 olması iki ay on gün sürmüştür. Bu durumda Ali Fuad Efendi bu iki ay on gün içindeki bir günde doğmuştur. O halde onun doğum târihi aralığı hicrî, rûmî ve milâdî olarak şu şekildedir: 1 Muharrem 1296/14 Kânûnievvel 1294/26 Aralık 1878 - 18 Rebûlevvel 1296/28 Şubat 1294/12 Mart 1879.

Eldeki bilgilere göre Ali Fuad Efendi'in babası, Enderûn-i hümâyûndan çıkma Esad Şuayb Efendi'dir (ö. ?).¹⁰ Bu bilgi, Ali Fuad Efendi'nin babasının sarayda eğitim almış, vazife yapmış ve sonradan saray dışı bir göreve tâyin edilmiş olduğunu göstermektedir.

⁶ Ceride-i Süfiyye ile ilgili ilk çalışmalardan birini yapmış olan Atilla Kaşıkçı, tezinde Ali Fuad Efendi ile ilgili şöyle demektedir: “Ceride-i Süfiyye'nin ilk sermuaharriri, Cemiyet-i Milliyye'nin İshak Paşa Mah. reisi. 13 yıl Ayasofya Câmii'nde Arabî ve Fârisî ders verdi. Müderris. Resmî ünvanı Mesnevihan. Maarif Nezâreti Mektubî kalemi hulefâsından. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında yüksek görevlerde bulunmuş, tarihî yazılarıyla tanınmış devlet adamı ve yazarlarından. Sultan Reşad'ın mâbeyn başkâtibi oldu. 1922'de emekliye ayrıldı. Gazetelerdeki târih, siyâset olaylarına ait yazıları ‘Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiyye’ adıyla bir kitap hâlinde bastırılmıştır.” Kaşıkçı, *Bütün Yönleri İle Ceride-i Süfiyye*, 22, 32.

⁷ Bülent Varlık, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 1/122; Bülent Varlık'ın bu iddiasının yanlışlığı ve tenkidi için bk. Karayel, *The First Six Editions Of Ceride-i Süfiyye (19th March, 1909-2nd May, 1909) Or Sufism As A Metaphor*, 59-60.

⁸ Mesnevihan Ali Fuad Paşa, “Vahdet-i Vücûd: Hakikat-i Vâhide-i Mutlaka”, haz. Vahit Göktaş, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 23 (2009), 685-686; Mesnevihan Ali Fuad, “Ceride-i Süfiyye'den: Selâmet-i Kalbiyye”, haz. Halim Gül, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 3 (2000), 179-184 İkinci yazının müellifi kısmında “paşa” eklemesi bulunmamakla birlikte yazının yazarla ilgili bilgi verilen baş kısmında bu ünvan zikredilmiştir. Aynı durum şu yazıda da tekrarlanmıştır: Mesnevihan Ali Fuad, “Ceride-i Süfiyye'den: Vücûd Lâhût ve Nâsût”, haz. Halim Gül, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8 (2002), 157-160.

⁹ Acer, Mesnevî-hân Ali Fuad Efendi'nin Ceride-i Süfiyye'deki Makâleleri: İnceleme ve Metin, 19-20.

¹⁰ BOA, DH_SÂİDd. 125-309.

Enderûn'da olması îtibâriyle Esad Şuayb Efendi'nin Türk olmayıp devşirme olduğu akla geliyorsa da özellikle II. Mahmud (ö. 1255/1839) döneminde Enderûn sistemindeki değişmelerden/bozulmalardan dolayı bu müessesenin sâdece devşirmeleri kabul etmesi durumu ortadan kalktığından Esad Şuayb Efendi'nin devşirme olması ile ilgili kesin bir hüküm verilememektedir.¹¹

Okuduğu mektepler ve daha sonra yaşadığı muhit hakkında söylediklerinden Ali Fuad Efendi'nin âilesinin Sultan Ahmed civârında oturduğu anlaşılmaktadır. Bu durum onun da orada doğmuş olma ihtimâlini güçlü kılmaktadır. Nitekim Sultan Ahmed Câmii civârında bulunan Kapağası Mehmed Ağa İbtidâî Mektebi'nde ilk tahsilini almış, sonrasında ise Gülhâne Askerî Rüşdiye'sine kaydolmuştur.¹² Gittiği mekteplerin Sultan Ahmed civârında olmasının yanı sıra Ali Fuad Efendi'nin o semtte yaşadığına işâret eden başka bilgiler de bulunmaktadır. *Cerîde-i Sûfiyye*'deki bir hâtıra yazısında annesinin misâfir olarak gittiği Kızıltoprak'ta vefat ettiği ve o civardaki Mahmud Baba hazîresine defnedildiğini, kabrini ziyâret için "semtimiz" dediği Ahırkapı semtinden kayıkla gidip tekrar o semte döndüğünü söylemektedir.¹³ Bilindiği üzere bu semt Sultan Ahmed yakınındadır. Ayrıca onun, mahalle sâkinlerinin reyleriyle yine aynı muhitte bulunan Seyyid Hasan ve İshak Paşa Mahallelerinin Muâvenet-i Milliyye Heyeti Reisi seçilmiş olduğunu beyan etmesi de¹⁴ onun bu semtte yaşamış olduğunu göstermektedir.

6 Zilhicce 1308/1 Temmuz 1307/13 Temmuz 1891 târihinde Kapağası Mehmed Ağa İbtidâî Mektebi'nden mezun olan Ali Fuad Efendi Gülhâne Askerî Rüşdiye'sine kaydolmuş, 22 Receb 1313/27 Kânûnievvel 1311/8 Ocak 1896 târihinde buradan diploma almıştır.¹⁵ O dönemde rüşdiyelerde verilen imlâ, hüsn-i hat, riyâziyye, coğrafya, resim, Fransızca, Arapça, Farsça ve Türkçe gibi dersleri¹⁶ okumuştur. Ali Fuad Efendi'nin dönemin orta okulu olan rüşdiyeden sonra lise ve üniversite eğitimi aldığına dâir bir kayıt bulunmamaktadır. Söz konusu terceme-i hâl varakasından öyle anlaşılıyor ki Ali Fuad Efendi rüşdiyeden hemen sonra¹⁷ Maârif Nezâreti Mekâtib-i İdâdiyye İdâresi'nde üç sene bir nevi staj veya aday memurluk yapmasını müteâkip 28 Cemâziyelâhir 1316/1 Teşrînsânî 1314/13 Kasım 1898'de 75 kuruş maaşla memur olmuştur.¹⁸

Sicil varakasından Ali Fuad Efendi'nin 10 Rebûlevvel 1328/9 Mart 1326/22 Mart 1910 târihine kadar Maârif Nezâreti'nde çalıştığı tâkip edilebilmektedir. Bu târihten sonrası muhtelif muhâsebe tezkirelerinden öğrenilebilmektedir.¹⁹ Onun hakkında ulaşılabilen son kayıt 8 Ramazan 1338/7 Haziran 1335/7 Haziran 1919 târihli vesikadır. Burada maaş zammı

¹¹ Enderûn sistemi ile ilgili bilgi için bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), "Enderûn", 1/533-537.

¹² BOA, DH_SAIdd. 125-309.

¹³ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "Vâlidemin Kabrinde", *Cerîde-i Sûfiyye* 24-2 (Receb 1330), 5.

¹⁴ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "[İ'lân]", *Cerîde-i Sûfiyye* 24-17 (Reûlevvel 1331), 10.

¹⁵ BOA, DH_SAIdd. 125-309.

¹⁶ *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1316), 730-731.

¹⁷ Nitekim Ali Fuad Efendi, 19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908 târihli yukarıda zikri geçen dilekçesinde 1313/1897 yılına kadar Mekâtib-i İdâdiyye Müdürlüğü yapmış olan Mustafa Azmi Bey zamânında mesleğe başladığını ve on dört yıldır memuriyet hayâtının devam ediyor olduğunu ifâde etmektedir (BOA, MF. MKT. 1088-37).

¹⁸ BOA, DH_SAIdd. 125-309.

¹⁹ bk. BOA, MF. MKT. 1180-63, 1209-36, 1238-95.

konu edilmektedir.²⁰ Bundan sonra Ali Fuad Efendi hakkında herhangi bir kayda ulaşılamamıştır.

Ali Fuad Efendi'nin evlenip evlenmediğine dâir herhangi bilgi ve beyan bulunmamaktadır. Bâzi yazılarında kullandığı ifâdeler, onun evlenmemiş olduğunu ihsas etmektedir.²¹

1.2. İlmî ve Tasavvufî Faaliyetleri

Zamânın mekteplerindeki mûtaad öğreniminden sonra başladığı me'muriyet hayâtıyla eşzamanlı olarak Ali Fuad Efendi muhtelif ders halkalarına da katılmış, klasik usulle bâzi eserleri okumuş ve okutmuştur. Ancak bunlarla ilgili pek tafsîlâtı bilgiler vermemektedir. Bununla birlikte 19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908 târihinde Maârif Nezâreti'ne yazmış olduğu bir dilekçede Farsça sarf ve nahivden sonra *Gülistân*, *Bahâristân*, *Pend-i Attâr*, *Dîvân-ı Hâfız-ı Şîrâzî* ve *Mesnevî-yi Şerîf*ten birinci cildi okuyup okuttuğunu, hatta Farsça konuşabildiğini, Arapça ve Türkçe'den sarf ve nahiv okuduğunu söylemektedir.²² Ancak bunları nerede ve kimden okuduğunu belirtmemektedir. Bu dilekçesinden yaklaşık yedi ay sonra yazdığı *Cerîde-i Sûfiyye*'nin ilk sayısındaki yazısında şöyle demektedir:

“Fakîr dahî herçi-bâd-âbâd nidâsını terennüm ile hayât-fezâ kütüb-i nefiseyi bir türlü kûşe-i nisyânda bırakmayıp mütâlaa ve bir takım deniyyü'l-asl olan kimselerin muhâcemât-ı sedîdâne ve takayyüdât-ı gadrânesini sem'-i i'tibâra almayıp on üç seneden beri Ayasofya Câmî-i Şerîfî'nde mebâhis-i şekvâ-yı istibdâd olan bütün hikemiyâtı anlatmak üzere sarf-ı Fârisî'den [başlayarak] *Mesnevî-yi Şerîf*e kadar tadrîs ve sarf-ı Arabî'den [başlayarak] *Celâl'e*²³ kadar tederrüs eylemişim.”²⁴

Bu ifâdeden anlaşıldığı kadarıyla Ali Fuad Efendi rüşdiyeden mezun olduğu 1313/1896'dan hemen sonra Ayasofya Câmî'nde ders halkalarına katılmıştır. Bir müddet sonra bâzi dersleri okurken bâzılarını da okutmaya başlamıştır. Bu bilgi, onun birikimiyle ilgili fikir vermesi açısından mühimdir. Hocalarından Bafralı Mustafa Hâzîm Efendi'nin (ö. 1928'den sonra) 1327/1909 yılında talebelerine icâzet verdiği bilinmekle birlikte²⁵ Ali Fuad Efendi'nin Hâzîm Efendi veya başka bir hocadan icâzet alıp almadığı bilinmemektedir. Ali Fuad Efendi'nin bahsettiği diğer bir hocası da Fettah Efendi'dir (ö. ?). Şâfiî Mezhebî'ne mensup olan Fettah Efendi, kendisini derviş olarak tavsif eden, ilimle kibirlenmekten sakınan, hâl, aşk ve hayret ehli bir kimsedir.²⁶

²⁰ BOA, MF. MKT. 1238-95.

²¹ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Mükâleme”, *Cerîde-i Sûfiyye* 6-10 (Safer 1330), 1; Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Sûfiyâne Musâhabe”, *Cerîde-i Sûfiyye* 94 (Cemâziyelâhir 1332), 471.

²² BOA, MF. MKT. 1088-37.

²³ Bu eser Celâleddin ed-Devvânî'nin (ö. 908/1502) medreselerde okutulan ve kısaca Molla Celâl şeklinde bilinen (Osman Demirci, “Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlmî”, *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 11/1 [2013], 259-260) Şerhu'l-Akâidi'l-Adudiyye'si olabilir. Ali Fuad Efendi bu eseri Mustafa Hâzîm Efendi'den okuduğunu söylemektedir [Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 11”, *Cerîde-i Sûfiyye* 24-24 (Cemâziyelâhir 1331), 1].

²⁴ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Mesleğimiz”, *Cerîde-i Sûfiyye* 1 (Safer 1327), 1.

²⁵ Sâdık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı* (İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1996), 4/76-77. Hâzîm Efendi ile ilgili ayrıca bk. BOA, DH.SAİDd, 55-23.

²⁶ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “İlim ve Cehl”, *Cerîde-i Sûfiyye* 101 (Ramazan 1332), 55. Fettah Efendi hakkında Ali Fuad Efendi'nin verdiği bilgilerden başkasına ulaşmak mümkün olmamıştır.

İlim tahsilini dünyevî bir kazanç vesilesi olarak görmekten ziyâde bizâtihi bir kıymet olarak kabul eden Ali Fuad Efendi, ilmi icâzet almak ve onunla dünyevî menfaatler elde etmek için değil insan olmanın gerek şartı olarak tahsil etmek gerektiğini düşünmektedir:

“Âlemde ilim ve ma'rifet gibi bir şeref ve meziyet olamaz. ... Herkesi dünyâ ve âhirette saâdet ve selâmete erdirecek kadar büyük bir haslet tasavvur olunur ise o da yalnız ilim ve irfândır. Ve'l-hâsıl, medâr-ı mefharet addedilecek, şâyân-ı iftihâr olacak bir şey var ise o da yalnız ilim ve irfândır. Evlâd-ı vatana edilecek en büyük hizmet, bir kâra, bir kazanca delâlet etmekten ibârettir ki; o da tahsîl-i ilim ve ma'rifete teşviktir. İnsanı insan edecek bir şey varsa o da kendini ilim ve irfânla tezyîn etmektir.”²⁷

Bu ifâdeler, onun kaleme aldığı makâlelerdeki konu çeşitliliğini ve bilgi birikiminin genişliğini de açıklama imkânı vermektedir. Nitekim Ali Fuad Efendi edebiyat, tefsir, hadis, akâid, felsefe, tasavvuf vb. birçok alanda yazılar kaleme almıştır. Ayrıca yazılarında kullandığı husûsen Farsça şiirler, onun bu dilin edebiyâtına vukûfiyetine işâret etmektedir. Hayâtı boyunca “meşâhir ve kibâr-ı ehlullah”ın eserlerini mütâalaa ettiği yolundaki ifâdelerinden²⁸ anlaşıldığı kadarıyla Ali Fuad Efendi bu müktesebâtını düzenli bir eğitim-öğretim kurumunda öğrenim görmekten ziyâde şahsî gayretlerine borçludur.

Ali Fuad Efendi'nin, idârî ve ilmî kurumlara yakın olması sebebiyle hem devlet ricâlinin hem de ilmiye mensuplarının sıklıkla gittiği Ayasofya Câmii'nde *Mesnevî* okutması, onun hem Farsça hem de tasavvuf konusundaki bilgisinin seviyesini göstermesi açısından mühimdir. Bir mesnevîhânın derslerini tâkip etmediği halde onu okuyup anlayabilecek kadar Farsça bilen²⁹ kâbiliyetli bir kimsenin, bir mesnevîhânın vereceği icâzetle *Mesnevî* okutabileceği³⁰ bilinmekle beraber Ali Fuad Efendi, *Mesnevî*'yi kendisinden okuduğu ya da icâzet aldığı bir mesnevîhândan bahsetmemektedir. Zâten onun, *Cerîde-i Sûfiyye*'nin ilk sayılarındaki bâzı makâlelerine “Ayasofya Câmii Fahrî Mesnevîhânı” şeklinde imzâ atması da³¹ bu ünvanın resmî bir ünvan olmadığını göstermektedir.

Okuduğu eserlerin ve katıldığı ders halkalarının yanı sıra müellif, sıklıkla zikrettiği “hak ve hakikati” anlayabilmek için bir mürşid-i kâmile bağlanmanın gerekli olduğunu, onun sohbetinde bulunmanın neticesinde mârifetin yüz gösterebileceğini ve ilmin mânevî terbiye ile desteklenmesi durumunda maksadını hâsıl edebileceğini düşünmektedir.³² Bu düşüncesinden dolayı ehlini buluncaya kadar mürşid arayışına girişmiş,³³ meşhurlardan ziyâde tenezzül sâhibi sûflerle görüşmüş,³⁴ “üstâd-ı muhteremim” dediği³⁵ ve “dost” diye nitelendirdiği³⁶ pîri İsmâil Hakkı Efendi'nin³⁷ (ö. ?) elinden “şarâb-ı vahdeti” içmiş olduğunu

²⁷ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Tefsîr-i Şerîf”, *Cerîde-i Sûfiyye* 24-5 (Ramazan 1330), 2-3.

²⁸ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Bi-lâ Tekeyyûf Vuslat”, *Cerîde-i Sûfiyye* 149 (Zilhicce 1336), 467.

²⁹ Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/332.

³⁰ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevîlik Âdâb ve Erkânı* (İstanbul: İnkılap-Aka, 1963), 150.

³¹ Ayasofya Câmii-i Şerîfi Fahrî Mesnevîhânı Ali Fuad, “Akâid-i Firka-i Muhammediyye ve İsbât-ı İ'tikâd-ı Ehl-i Sünnet”, *Cerîde-i Sûfiyye* 3 (Rebiulevvel 1327), 4.

³² Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Asâlet-i Zâtiyye ve Serâfet-i Hakîkiyye”, *Cerîde-i Sûfiyye* 55 (ban 1331), 78.

³³ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Lâhût Nâsût 51”, *Cerîde-i Sûfiyye* 91 (Cemâziyelevvel 1332), 441.

³⁴ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 22”, *Cerîde-i Sûfiyye* 61 (Şevval 1331), 140.

³⁵ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Tecelliyât-ı Zamâne”, *Cerîde-i Sûfiyye* 159 (Şâban 1337), 549.

³⁶ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 10”, *Cerîde-i Sûfiyye* 24-23 (Cemâziyelâhir 1331), 1.

³⁷ Müellif tarafından hakkında çok sınırlı bilgi verilmiş olduğundan dolayı bahsedilen İsmâil Hakkı Efendi ile ilgili tafsîlâtı bilgi elde etmek mümkün olmadı. Ancak Ali Fuad Efendi'nin bâzı ifâdelerinden, onun “üç tarîka nisbeti” olduğu (bk. “Lâhût ve Nâsût 51”, s.441), I. Dünya Savaşı'ndan hemen evvel yaşıyor olduğu ve harp yıllarında vefât ettiği anlaşılmaktadır. (bk. “Tecelliyât-ı Zamâne”, s.549).

söylemektedir.³⁸ Ne Ali Fuad Efendi'nin ne de müşşidi olduğu düşünölen İsmâil Hakkı Efendi'nin tarîkati hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte bir makâlesine "Fuâdü'l-Mevlevî" şeklinde imza koymasından³⁹ dolayı Ali Fuad Efendi'nin Mevlevî Tarîkati'ne intisâb etmiş olabileceği ihtimal dâhilindedir.

Ali Fuad Efendi'nin neden zamânın meşhur şeyhlerine ilgi duymadığı, şeyhlere yönelttiği şu çağrıdan anlaşölmaktadır: "Ey meşâyih-ı zamân! Şeyhlik, külâh ve şecere-i taklîdiyye ile değildir, müirdânın ta'lîm ve terbiyesiyle neş-i envâr-ı hakikat etmektir."⁴⁰ Bu çağrı Ali Fuad Efendi'nin, zamânın bâzı meşhur şeyhlerinin vazifelerini yapmadıklarını düşündüğünü göstermektedir ve bundan dolayı aynı zamanda mühim bir tenkidir. Aynı yazısında müellif, zamâne müridlerine de bâzı îkazlarda bulunmakta ve mânevî terbiyesinde kendisini irşad edecek bir müşşid buluncaya kadar arayışta olmak gerektiğini söylemektedir.

2. Yazarlığı ve Eserleri

Ali Fuad Efendi'nin yazarlığı *Cerîde-i Sûfiyye*'deki yüz elli kadar makalesi ile bunun hâricindeki iki dergide neşredilen iki yazıdan ibârettir. Makâle yazarlığından evvel yayınladığı şiir derlemesi mâhiyetindeki eser de onun tek eseridir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Ali Fuad Efendi otuzlu yaşlarının başında yazmaya başlamıştır. O zamâna kadarki faaliyetleri me'muriyet ve onunla eşzamanlı tedris ve tederrüs/okutma ve okuma ile sınırlı görünmektedir. Bu meşguliyetlerin arasında Ali Fuad Efendi'nin neden matbuat hayâtına atılmaya ve periyodik bir yayın neşrederek yazılar yazmaya karar verdiği konusu merâki mûciptir.

2.1. Ali Fuad Efendi'yi Yazmaya Sevk Eden Sebepler

Cerîde-i Sûfiyye'nin ilk sayısındaki ilk makâlesinde gazetenin mesleği hakkında açıklama yaparken II. Meşrûtiyet'in îlânından evvelki târihlerde yaptığı birtakım faaliyetlerden bahseden Ali Fuad Efendi'nin sözlerinden, onun mezkûr târihlerde yazmaktan ziyâde okumak ve okutmakla işşigal ettiği anlaşölmaktadır.⁴¹ Ancak II. Meşrûtiyet'in îlânından evvel sohbet meclisine zevkle devam ettiği kişilerden olan Fettâh Efendi'nin:

"Bizde usûl-i şerîat ve âdâb-ı tarîkati muhâfaza ederek hakâyık-ı islâmiyyeyi neşrecek cerâid ve resâile lüzûm vardır. Fakat maa't-teessüf doğrusunu söylemek lâzım gelirse bu muhît böyle şeylerden bî-behredir. Bu gibi risâleler, ahlâk-ı umûmiyyenin islâhına son derece yardım eder. Bir milletin irfânı da lâf ile değil işte bu sûretle fi'len gösterilmiş olur."⁴²

şeklindeki sözlerini nakleden müellif, II. Meşrûtiyet'in îlânından hemen sonra bir gazete çıkararak onun vâsıtasıyla evvelden okuyup okuttuğu eserlerden ihtiyaç çerçevesinde tercüme ve te'lif yoluyla halkın dikkatine sunacağını belirtmektedir.⁴³

³⁸ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "Menfi Notaya Müsbeti İle Cevâb", *Cerîde-i Sûfiyye* 77 (Safer 1332), 302.

³⁹ Fuâdü'l-Mevlevî, "Vücûd", *Cerîde-i Sûfiyye* 24-18 (Rebiulâhir 1331), 1.

⁴⁰ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "Lâhût Nâsût 51", 441.

⁴¹ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "Mesleğimiz", 1.

⁴² Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "İlim ve Cehl", 55.

⁴³ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "Mesleğimiz", 1.

Bütün vaktini ve gayretlerini “hak ve hakikat”ın tezâhürü için çalışarak harcadığını ve rehberinin ancak “hak ve hakikat” olduğunu beyân eden⁴⁴ Mesnevîhân’ın hayâtını şekillendiren ve hayâtına mânâ katan şey, onun bu gayretidir. Zîra onun düşüncesine göre “insan olmak maaş, rutbe ve suver-i sâire ile değil hak ve hakikate dâir bir söz işittiği vakitte onu anlayıp anlatmaya gayret etmek”⁴⁵ insanın hakikî vazîfesi ise insanlara hak ve hakikati göstermektir.⁴⁶

Ali Fuad Efendi yaşadığı dönemin entelektüel hayâtına hâkim olan batı ve batılı hayranlığı sebebiyle olsa gerek şark eserleri diye nitelediği felsefî ve islâmî eserlerin dikkate alınmadığından yakınmaktadır. İlmî, ictimâî ve ahlakî eksiklikler sebebiyle bu tür eser verebilecek büyük âlim ve filozof yetişmiyorsa da Müslüman sûfî, âlim ve filozofların eserlerini mütâlaa ederek “keşf-i kadîm” yapılmasına ihtiyaç olduğunu düşünmektedir. Bu eserlerin okunmadığını, okunsa da gerektiği gibi anlaşılmadığını, zîra hem bunları anlatacak gerçek muallimlerin oldukça az olduğunu hem de kibir sebebiyle anlamak için gerekli olan “ehline mürâcaat” metodunun tâkip edilmediğini söylemektedir. Ona göre Müslümanlar ancak keşf-i kadîm ile hakikati anlayarak lâyük oldukları mevkiye çıkabilecekler ve Batı’ya da hak ve hakikat konusunda yol göstericilik yapabileceklerdir.⁴⁷

Bu düşünceler aslında onun yapılması gerekene dâir tasvirini ihtivâ etmektedir: Tasavvuf, hikmet ve İslâm felsefesi öğrenmek ve öğretmek. Bunun klasik yolu hoca talebe münâsebeti iken o dönemde neşriyatın yaygınlaşması bir başka imkân daha ortaya çıkarmıştır: Süreli yayınlar. Ali Fuad Efendi II. Meşrûtiyet’ten evvel klasik usûlü benimsemiş, sonra ise yeni imkâna yönelerek gazete sütunlarını tercih etmiş görünmektedir.

İstanbul muhitinde felsefeye dâir yazan ve hikmetten dem vuran birtakım yazarların bulunduğunu fakat bunların “hükemâ ve felâsife-i dîrîne-i şarkıyye”nin eserlerini okuyup anlamamalarına rağmen kendilerini büyük hakîmlerden saydıklarını söyleyerek bu durumdan yakınan Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, sâdece dil bilmenin bu mühim eserleri anlamaya kâfi gelmediğini hatırlatmaktadır. Bilhassa vahdet-i vücûd meselesinin hakıyla anlaşılmadan yazılmasına tepkili olduğunu hissettiren Mesnevîhan, her ne kadar vahdet-i vücûd husûsunda cedel ve münâkaşalara girişmenin pek uygun olmadığını düşünse de gayet dakik ve zâten kolay anlaşılmadığından dolayı problemliliği gibi görülen bu mesele hakkındaki yanlış düşüncelerin kendisini yazmaya sevk ettiğini söylemektedir. Ayrıca dönemin bâzı süreli yayınlarında bilgi ya da anlama eksikliği sebebiyle ileri sürülen yanlış fikirlere cevap vermek konusunda *Cerîde-i Sûfiyye* yayın kurulu tarafından vazifelendirilmiş olması da⁴⁸ onu yazmaya sevk eden âmillerdendir.

Ali Fuad Efendi’nin yazarlık konusunda belirlemiş olduğu bâzı prensipler bulunmaktadır. O hiçbir eseri veya makâleyi haksız ve gereksiz yere tenkid etmemek gerektiğini, cevap vermek mevkiinde olmadıktan sonra yanlışı değil doğru ve övülecek olanı muhâtap almak gerektiğini söylemektedir. Bununla birlikte sırf birilerine yaranmak veya bir düşünceye taraftar olmak sebebiyle hakikatin dışına da çıkmanın doğru olmadığını

⁴⁴ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd ve Sâire 9”, *Cerîde-i Sûfiyye* 24-22 (Cemâziyelâhir 1331), 3.

⁴⁵ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 22”, 140.

⁴⁶ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “İlim ve Cehl”, 55.

⁴⁷ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 13”, *Cerîde-i Sûfiyye* 52 (Şâban 1331), 38.

⁴⁸ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd ve Sâire 9”, 1-2.

vurgulamaktadır.⁴⁹ Ona göre yazmanın tek maksadı hak ve hakîkatin tezâhürü olmalıdır. Böyle olunca tenkid bir kötöleme değil iyiyile kötüyü birbirinden ayırma faaliyeti olacaktır. Ancak yazar, hakkında yazdığı konuya ehil ve hedefini gerçekleştirmeye muktedir olmalıdır.⁵⁰

Ali Fuad Efendi'nin yazarlık hayâtının maksadı ahlâk-ı hamîdenin yaygınlaştırılabilmesi için tohumu doğru serpmek⁵¹ ve İslâmî ahlâkın yücelmesine hizmet için hikmetli ve faydalı makâleler neşriyle meşgul olmaktır. *Cerîde-i Sûfiyye*'deki bütün yazıları ve sâir mesâisi bu hedefi gerçekleştirmeye çalışmaktan ibârettir.⁵² Onun bu husustaki gayretleri ve makâlelerinin kifâyeti, o zamânın kalem ehli sûfleri tarafından da teslim edilmektedir. Bu husûsa örnek olarak meşhur *Sefîne-i Evliyâ* yazarı Hüseyin Vassâf'la (ö. 1929) yazışmaları zikredilebilir.⁵³ Başka bir örnek de *Cerîde-i Sûfiyye*'nin yazar kadrosundan Ma'muretü'l-Aziz müftüsü Kemâleddîn Harpûtî'nin (ö. 1936) "Hakîm-i ledünnî-mu'tâd, edîb-i maâlî-nihâd, Mesnevî-hân-ı garâib-beyân Ali Fuad Efendi'ye" şeklindeki ithâfıyla göndermiş olduğu medhiyedir.⁵⁴

Kendisini yazmaya sevkeden âmilleri ve hedeflerini zikrettiğimiz Ali Fuad Efendi, iki sınıf yazar görmek ve bunlar arasında bir kıyaslama yapmaktadır. Biri sâdece Batı felsefesi okuyan ve taklidden başka sermâyesi olmayanlardır. Diğeri ise ideal muharrir tipidir. İdeal muharrir, İslâm felsefesini tahsil ettikten sonra seyr u sülûk yapan, ancak bundan sonra yazandır. Ayrıca o, fikrî ve rûhî felsefe şeklinde bir tasnif yapmış, fikrî felsefeyi nazarî ya da günümüzde felsefe denince akla geldiği şekliyle, rûhî felsefeyi ise seyr u sülûk olarak anlamıştır. Ali Fuad Efendi, bu ikisini birleştirmeden -en azından yazı yoluyla hakîkate hizmet konusunda- kemâle ulaşamayacağını düşünmektedir.⁵⁵ Bu çerçevede o, kendisini ikinci sınıftan görüyor olmalıdır; yâni hem nazarî açıdan bilgi birikimini genişletmekte hem de bir mürşide intisap etmek sûretiyle seyr u sülûk yapmaktadır.

Cerîde-i Sûfiyye'nin ilk sayısından itibaren hemen her mevzûda makâle kaleme almış olan Ali Fuad Efendi, yaklaşık dört yıllık bir ara hâriç bu gazetenin son sayılarına kadar yazmaya devam etmiştir. Vermiş olduğu bu dört yıllık ara için bunun sebeplerinin *Cerîde-i Sûfiyye* okurlarının mâlûmu olduğunu söylemekten⁵⁶ başka bir açıklama yapmamaktadır. Son yazılarından birindeki "bir emr-i hâtifâne üzerine felsefiyyâtımın bir kısmının neşrini intizâr ettiğim bir zamâna ta'lik ettim"⁵⁷ ifâdesi, verdiği aranın mânevî bâzı sebeplerden dolayı olabileceğini akla getirmektedir. Ayrıca aynı yazısında üstâdı İsmâil Hakkı Efendi ile alâkalı yazdıklarından onun harpten hemen evvel hayatta olduğu fakat harp yıllarında vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen "işte bu zâtın fakîr-i pür-hevese bahşetmiş olduğu kuvve-i ma'neviyye sâyesinde ile'l-ebed yazarım"⁵⁸ dediği üstâdının vefâtı onu

⁴⁹ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "Vahdet-i Vücûd: Varlıkta Yokluk - Yoklukta Varlık", *Cerîde-i Sûfiyye* 6-9 (Muharrem 1330), 1.

⁵⁰ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "Vücûd ve Sâire 9", 3.

⁵¹ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "Lâhût Nâsût 51", 440.

⁵² Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "Fezâil-i Ahlâkiyye", *Cerîde-i Sûfiyye* 24-15 (Safer 1331), 1.

⁵³ *Cerîde-i Sûfiyye*, sy.56, (24 Şâban 1331), s.96.

⁵⁴ *Cerîde-i Sûfiyye*, sy.54, (17 Şâban 1331), s.72.

⁵⁵ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "İlim ve Cehl", 55.

⁵⁶ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "Bi-lâ Tekeyyüf Vuslat", 467.

⁵⁷ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "Tecelliyât-ı Zamâne", 549.

⁵⁸ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "Vücûd 10", 1.

sarsmış, muhtemelen savaş ve sâir sebeplerin de eklenmesiyle birlikte Mesnevîhan, yazılarına dört yıllık bir ara vermek mecbûriyetinde kalmıştır.

Onun yazarlığa ara vermesinin I. Dünya Savaşı ile de alâkası olabilir. Şöyle ki; aradan önceki son yazısı *Cerîde-i Sûfiyye*'nin 102. sayısında 13 Ramazan 1332/5 Ağustos 1914 târihindedir. Bu, I. Cihan Harbi'nin başlamasından hemen sonra ve Osmanlı İmparatorluğu'nun resmen savaşa dâhil olmasının arifesine tesâdüf etmektedir. Bu fâsıladan sonraki ilk makâlesi ise 149. sayı 11 Zilhicce 1336/17 Eylül 1918 târihindedir ki bu da harbin bitişine denk gelmektedir. Ali Fuad Efendi'nin, yaşadığı mahallede Muâvenet-i Milliyye Heyeti reisi seçilmiş olduğu hatırlanacak olursa onun harpte bir şekilde resmî ya da gayr-ı resmî bir vazife sebebiyle yazmaya ara verdiği düşünülebilir.

Mesnevîhan Ali Fuad Efendi'nin makâlelerinde planlı programlı bir yazımın olmadığı ve onun yazarken daha ziyâde -sûfiler arasında cârî bir hâl olan- "zuhûrâta tâbî" olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bâzı yazılarının, başlıklarıyla hiç alâkası olmayan mecrâlara sürüklendiği ve mevzuun çok farklı sahalara kaydığı görülmektedir. Muharrir bâzen bu durumdan belki de rahatsız olarak kendini açıklama ihtiyâcı hissetmektedir.⁵⁹

2.2. Eserleri

Mesnevîhan Ali Fuad Efendi'nin yukarıda îzah edilen hedeflerle kaleme almış olduğunu söylediği yüzlerce makâlesi ve bir de matbû bir derleme eseri bulunmaktadır. Önce eseri tanıtılacak sonra ise makaleleri tasnif edilerek haklarında bilgi verilecektir.

2.2.1. Gâye ve Fezâil-i Aşk

Gâye ve Fezâil-i Aşk, Bâyezid-i Bistâmî (ö. 261/874), Ebûbekir Şiblî (ö. 334/945), Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr (ö. 440/1049), Hâce Abdullah Ensârî-yi Herevî (ö. 481/1089), Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1274), Şeyh Sa'dî-yi Şîrâzî (ö. 691/1292), Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 791/1389), Molla Abdurrahmân-ı Câmî (ö. 898/1492) gibi meşhur sûfî şâir ve müelliflerin aşk ehli ile ilgili söz ve şiirlerinin yanı sıra yine bu husustaki kudsî ve nebevî hadisleri ihtiva eden, bunlar çerçevesinde aşk meselesini îzah eden bir eserdir. Eser, İstanbul'da İkbâl-i Millet Matbaası'nda 1325 yılında basılmıştır.

Eser bir mukaddime ile başlamaktadır. Müellif mukaddimedede, kendisinin aşk konusundaki yetersizliğini îtiraf etmekle birlikte âlem ve insanın varlık sebebi olduğunu söylediği aşk hakkında yazmanın gerekliliğini zikrederek eseri yazma hikâyesini kısaca anlatmaktadır. Eserin metnine ise aşkın târifi ve taksimiyle giriş yapan müellif, aşkı *Mesnevî*'de de zikredildiği üzere⁶⁰ "kalpte bulunup mâşuktan gayrısını yakan bir ateş" şeklinde tanımlamaktadır.⁶¹ Bu aşk üçe ayrılır: Birincisi, hakîkî mahbûb olan Hakk'a herhangi bir beklenti ve menfaat olmaksızın duyulan aşk-ı hakîkîdir. İkincisi, beşer cinsinden olan bir mahbûba beklentisiz duyulan aşk-ı mecâzîdir. Üçüncüsü ise bir menfaat, karşılık veya beklentiye istinâden duyulan nefsânî his olup mertebe-i aşk-bâz diye isimlendirilir. Bu ayrımındaki ilk iki sınıf meşhur olmakla birlikte üçüncüsü pek

⁵⁹ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "Fenâ ve Bekâ-yı Ekmel", *Cerîde-i Sûfiyye* 50 (Receb 1331), 15.

⁶⁰ Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, haz. Mehmet Demirci - Süleyman Gökbulut - Mustafa Tahralı (İstanbul: Kitabevi, 2008), 9/213.

⁶¹ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, *Gâye ve Fezâil-i Aşk* (İstanbul: İkbâl-i Millet Matbaası, 1325), 5.

bilinmemektedir. Aşkın üç nev'i olduğu gibi Ali Fuad Efendi sülûk ehlinin de üç türünden bahsetmekte ve bunları aşk türleriyle irtibatlandırmaktadır.⁶²

Ali Fuad Efendi metin boyunca yukarıda ismi geçen sûflerin eserlerinden ve şiirlerinden istişhadda bulunarak aşkı ve mertebelerini, akıl-aşk dikotomisini ve muhabbet-i ilâhiyyeyi açıklamaktadır. Müellif, îzahlarında âyet ve hadislerden de yararlanmakta, şevâhid olarak zikrettiği âyet, hadis, şiir ve pasajları şerh ederek meseleyi tasavvuf açısından tafsil etmektedir.

2.2.2. Makâleleri

Mesnevîhan Ali Fuad Efendi kuruluşundan itibaren uzun bir müddet baş yazarlığını yaptığı *Ceride-i Sûfiyye* hâricinde -tesbit edebildiğimiz kadarıyla- iki dergide daha yazmıştır. Bunlar *Tasavvuf* ve *İslâm Dünyâsı* isimli dergilerdir. Bu iki dergide de birer makâlesi yayımlanmıştır. Önce bu yazıları sonra da *Ceride-i Sûfiyye*'deki makâleleri söz konusu edilecektir.

2.2.2.1. *Tasavvuf* Dergisindeki Yazısı

Urfalı Şeyh Safvet (ö. 1950) tarafından haftalık olarak çıkarılan *Tasavvuf* dergisinin ilk sayısı 10 Mart 1327/23 Mart 1911'de neşredilmiştir. Cemiyet-i Sûfiyye'nin yayın organı kabul edilen bu dergi sâdece otuz beş sayı çıkarılabılmış, 22 Zilhicce 1329/14 Aralık 1911'de son sayısını yayımlamıştır.

Ali Fuad Efendi'nin *Tasavvuf* dergisindeki makâlesinin başlığı "Tevhîd-i Bârî ve İttihâd-ı Hakîkî" dir. Yazı, derginin 28 Şâban 1329 târihli 23. sayısının 7-8. sayfalarında yer almaktadır. *Ceride-i Sûfiyye*'deki yazılarının da çoğu gibi bu yazısı da vahdet-i vücûd üzerinedir. Ali Fuad Efendi bu yazısına sûflerin "التوحيد إسقاط الإضافات" (Tevhid, izâfetleri/eklentileri düşürmek/yok etmektir) sözüyle başlamaktadır. Ona göre bu izâfeler, ilâhî isimlerin tecellileri olan sûretler ve onlardaki farklılıklardır. Gerçek tevhide ancak bunların ortadan kaldırılmasıyla ulaşılabilir. Böylece insanların tek bir nefsten yaratılmış olduğunu bildiren âyetin⁶³ mânâsı elde edilmiş olur. Mesnevîhan Ali Fuad Efendi'ye göre bunun riyâzet ve mücâhede ile olan kesbî, rabbânî bir inâyetle olan vehbî olmak üzere iki yolu bulunmaktadır. Müellif, ele aldığı konuyu bilhassa şiir iktibaslarıyla kuvvetlendirmek şeklindeki umûmî yazı usûlünü burada da kullanmaktadır.⁶⁴

2.2.2.2. *İslâm Dünyâsı* Dergisindeki Yazısı

1913-1914'te yirmi yedi sayı yayımlanmış olan bu dergi, Tatar Müslümanları tarafından neşredilmiştir.⁶⁵ Derginin başyazarı Abdürreşid İbrâhim'dir (ö. 1944).⁶⁶ Ali Fuad Efendi'nin "Şehr-i Hakikat" başlıklı yazısı bu derginin ikinci yılının ikinci sayısında (1914) 25-26. sayfalardadır.⁶⁷

⁶² Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, *Gâye ve Fezâil-i Aşk*, 5-7.

⁶³ Nisâ Sûresi, 4/1.

⁶⁴ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "Tevhîd-i Bârî ve İttihâd-ı Hakîkî", *Tasavvuf* 23 (ban 1329), 7-8.

⁶⁵ Dergi hakkında bilgi ve derginin sayıları için bk: <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/75/islam-dunyasi> (10.10.2023).

⁶⁶ Hakkında bilgi için bk. Mustafa İsmet Uzun, "Abdürreşid İbrahim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/295-297.

⁶⁷ Ali Fuad Efendi'nin aynı yılda yâni 1914'te *Ceride-i Sûfiyye*'de bu isimle yayımlanmış bir yazısı daha bulunmaktadır. Ancak aynı isimli bu iki yazının konuları farklıdır. bk. Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, "Şehr-i Hakikat", *Ceride-i Sûfiyye* 89 (Rebiulâhir 1332), 428.

Bu yazı bilgilendirici olmaktan ziyâde bir hâlin aktarımı şeklindedir. Burada Ali Fuad Efendi, aşkın kendisine yaşattığı mânevî bir hâli anlatmakta ve mâşukası ile konuşmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla bu hal bir tür tevhiddir. Bu açıdan yazının, aşkın kişiyi tevhide nasıl ulaştıracağına dâir tecrübî bir söyleşme mâhiyetinde olduğu söylenebilir.⁶⁸

2.2.2.3. *Cerîde-i Sûfiyye'*deki Yazıları

Eser te'lif eden bir müelliften ziyâde bir köşe yazarı yâni muharrir olarak niteleyebileceğimiz Ali Fuad Efendi, yazılarının tamâmına yakını ilk baş yazarı olduğu *Cerîde-i Sûfiyye'*de neşretmiştir.⁶⁹ Gazetenin ilk sayılarındaki yazıların hemen hemen tamâmını kendisi yazmak zorunda kalan Ali Fuad Efendi, bâzı yazılarına imza koymamıştır. Bununla birlikte gerek kelime kullanımı gerekse yazıların üslûbu, bunların ona âid olduğunu göstermektedir. Nitekim özellikle ilk sayılardaki “Rü’yetullâhi Teâlâ”, “Ruh Nedir?”, “Akâid-i Fırka-i Muhammediyye ve İsbât-ı İ'tikâd-ı Ehl-i Sünnet” ve “İ'tikâd Hâtrası” gibi imzâsız seri yazıların sonraki sayılarda yayımlanan devamlarında imza koyulmuş, böylece ilk sayılardaki yazıların da Ali Fuad Efendi'ye âid olduğu anlaşılmıştır.⁷⁰ Sayılarının çokluğundan dolayı buradaki makâlelerin tek tek muhtevâları incelenmeyecek, sâdece bir listesi verilerek tasnif çalışması yapılacaktır.

Tesbit edilebildiği kadarıyla Ali Fuad Efendi'nin *Cerîde-i Sûfiyye'*de 143 yazısı bulunmaktadır. Bir kısmı seri şeklinde, bir kısmı ise müteferrik yazılardan oluşan bu yekûnun konularına göre listesi aşağıdaki gibidir:⁷¹

Akâid

1. Ru'yetullâhi Teâlâ
2. Rûh Nedir?
3. Akâid-i Fırka-i Muhammediyye ve İsbât-ı İ'tikâd-ı Ehl-i Sünnet
4. İ'tikâd Hâtrası
5. Akâid-i Fırka-i Muhammediyye ve İsbât-ı İ'tikâd-ı Ehl-i Sünnet
6. Rûh Nedir?
7. İ'tikâd Hâtrası
8. Ru'yetullâhi Teâlâ
9. Rûh Nedir?
10. Akâid-i Fırka-i Muhammediyye ve İsbât-ı İ'tikâd-ı Ehl-i Sünnet
11. Âlem Nedir?

⁶⁸ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Şehr-i Hakikat”, *İslâm Dünyâsı* 2/2 (1914), 25-26.

⁶⁹ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi'nin adı gazetenin ilk altı sayısında sermuharrir olarak jenerikte yer almıştır. Altıncı sayıdan 121. sayıya kadar sermuharrir kısmı kaldırılmış, bu sayıdan sonra Mustafa Fevzi Efendi (ö. 1924) sermuharrir olarak yazılmıştır.

⁷⁰ Bu durum, derginin ilk altı sayısı hakkında yüksek lisans tezi hazırlamış olan Gabriele Karayel tarafından da tesbit edilmiştir. bk. Karayel, *The First Six Editions Of Cerîde-i Sûfiyye (19th March, 1909-2nd May, 1909) Or Sufism As A Metaphor*, 66.

⁷¹ Makâleler kendi aralarında alfabetik olarak sıralanmıştır.

12. Ru'yetullâhi Teâlâ
13. Akâid-i Fırka-i Muhammediyye ve İsbât-ı İ'tikâd-ı Ehl-i Sünnet
14. Akâid Hâtırası
15. Akâid-i Fırka-i Muhammediyye ve İsbât-ı İ'tikâd-ı Ehl-i Sünnet ve Mertebe-i Ef'âl-i İbâd
16. Âlem Nedir?
17. Ru'yetullâhi Teâlâ
18. Akâid-i Fırka-i Nâciye ve İsbât-ı İ'tikâd-ı Ehl-i Sünnet ve Mertebe-i Ef'âl-i İbâd
19. Ru'yetullâhi Teâlâ
20. Ru'yetullâhi teâlâ
21. Akâid-i Fırka-i Muhammediyye ve İsbât-ı İ'tikâd-ı Ehl-i Sünnet ve Mertebe-i Ef'âl-i İbâd
22. Akâid-i Fırka-i Muhammediyye ve İsbât-ı İ'tikâd-ı Ehl-i Sünnet ve Mertebe-i Ef'âl-i İbâd
23. Rûh Nedir?
24. Evsâf-ı İlâhiyyeye Dâir Ba'zı İzâhât
25. Dünyâ Nedir?
26. Kazâ ve Kader

Tefsir-Kur'ân-ı Kerîm

1. Kur'ân-ı Kerîm
2. Nüzûl-i Kur'ân ve Leyle-i Kadr-i Ramazân
3. Mükâleme -Evâil-i Süver-i Kur'âniyyede Bulunan Hurûf-ı Teheccî Üzerine-
4. Tefsîr-i Şerîf -Cennet ve Cehennem-
5. Tefsîr-i Şerîf -“...هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ...”-
6. Tefsîr-i Şerîf - واصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ -

Tasavvufî Meseleler

1. Ma`rifetullâhi Teâlâ
2. Ma`rifetullâhi Teâlâ
3. Ledünniyyâta Dâir Şâyân-ı Tedkîk Ba'zı İzâhât
4. Cihâd Ve Fezâil-i Cihâd
5. Fakr ve Fezâil-i Fakr

6. Lisân-ı Hâl -Mükâleme-i Ma`neviyye-
7. Mertebe-i Ef'âl-i İbâdın Cihet-i Ledünniyyesi
8. Mezâhib-i Mutasavvife ve Redd-i Akvâl-i Felâsife
9. Hakîkat-i Muhammediyye
10. Melâmet ve Hakîkat-i Melâmet
11. Mertebe-i Velâyet
12. Rubûbiyyet-i Külliye-i Mutlaka
13. Rumûzât-ı Evliyâ
14. Fezâil-i Ahlâkiyye
15. Selâmet-i Kalbiyye
16. Muallim Aşk
17. Fenâ ve Bekâ-yı Ekmel
18. Asâlet-i zâtiyye ve şerâfet-i hakîkiyye
19. Şehr-i Hakîkat
20. Sûfiyâne Musâhabe
21. Mesnevî ve Mevlevî -şîir-
22. Hakâyık-ı Dîniyyemizi Taharrî Edelim!
23. Hakîkat-i Savm
24. Bilâ Tekeyyüf Vuslat
25. Kelime-i Şehâdetin Fezâili İle Cihet-i Hikemiyye ve Felsefiyyesi

Tevhid-Vahdet-i Vücûd

1. Tevhîd ve Hakîkat-i Kelime-i Tevhîd
2. Tevhîd-i Hakîkî
3. Vahdet-i Vücûd
4. Tevhîd-i Hakîkî
5. Vahdet-i Vücûd Hakîkat-i Vâhide-i Mutlaka
6. Vahdet-i Vücûd
7. Tevhîd
8. Vücûd
9. Vücûd
10. Vücûd 7

11. Vücûd 8
12. Vücûd ve Sâire 9
13. Vücûd 10
14. Vücûd 11
15. Vücûd 12 -Sifât, Esmâ ve Ef'âl-
16. Vücûd 13 -Sifât, Esmâ ve Ef'âl-
17. Vücûd 14 -Sifât, Esmâ ve Ef'âl-
18. Vücûd 15 -Sifât, Esmâ ve Ef'âl-
19. Vücûd 16 -Sifât, Esmâ ve Ef'âl-
20. Vücûd -Sifât, Esmâ ve Ef'âl-
21. Vücûd 18 -Sifât, Esmâ ve Ef'âl-
22. Vücûd 19
23. Vücûd 20 -Lâhûtta Nâsûta, Gaybdan Şuhûda Doğru-
24. Vücûd 21 -Lâhûtta Nâsûta Doğru-
25. Vücûd 22 -Lâhûtta Nâsûta Doğru-
26. Vücûd 23 -Lâhût - Nâsût-
27. Vücûd 24 - Lâhût - Nâsût -
28. Vücûd 25 - Lâhût - Nâsût -
29. Vücûd 26 - Lâhût - Nâsût -
30. Vücûd 27 - Lâhût - Nâsût -
31. Vücûd 28 - Lâhût - Nâsût -
32. Vücûd 29 - Lâhût - Nâsût -
33. Vücûd 30 - Lâhût - Nâsût -
34. Vücûd 31 - Lâhût - Nâsût -
35. Vücûd 32 - Lâhût - Nâsût -
36. Vücûd 33 - Lâhût - Nâsût -
37. Vücûd 34 - Lâhût - Nâsût -
38. Vücûd 35 - Lâhût - Nâsût -
39. Vücûd 36 - Lâhût - Nâsût -
40. Vücûd 37 - Lâhût - Nâsût -
41. Vücûd 39 - Lâhût ve Nâsût -

42. Lâhût ve Nâsût 45
43. Lâhût ve Nâsût 46
44. Lâhût ve Nâsût 47
45. Lâhût ve Nâsût 48
46. Lâhût ve Nâsût 49
47. Lâhût ve Nâsût 50
48. Lâhût ve Nâsût 51
49. Vücûd 52
50. Lâhût ve Nâsût 53
51. Lâhût ve Nâsût 54
52. Lâhût ve Nâsût 55

Tenkidler-Cevaplar

1. Menfî Notaya Müsbet İle Cevâb
2. Menfî Notaya Müsbet İle Cevâb 3
3. Müteselsil Cevâblarım 4
4. Müteselsil Cevâblarım 5
5. Bir Râfızî Kitâbı Dolayısıyla 43
6. Müteselsil Cevâblarım 6
7. Müteselsil Cevâblarım 7

Maârif

1. Maârif
2. Maârif-i İbtidâiyye
3. Maârif - Mekteblerimizde Ulûm-ı Dîniyye Tedrîsi 3-
4. Terbiye-i Etfâl ve Te'sîs-i Mekâtib
5. Maârifin Lüzûm-ı Islâhı
6. Maârifin Lüzûm-ı Islâhı 2
7. Maârifin Lüzûm-ı Islâhı 3

Müteferrik (Güncel Meseleler-Fıkıh-Denemeler-Yayın Politikası)

1. Mesleğimiz
2. İfâde-i Merâm
3. Hâkimiyet-i Milliyye
4. Savm Münâsebetiyle Salât Hakkında Ba'zı İzâhât

5. Cerîde-i Sûfiyye ve Hakikat-i Sûfiyye
6. Âlem-i İslâmiyyet'te Tesettür-i Nisvân ve Taaddüd-i Zevcât
7. Münâcât
8. Münâcât
9. Müdâfaât-ı Dîniyye -Ekânîm-i Selâse-
10. Vâlidemin Kabrinde
11. Cihâda Müteallik Mesâil
12. Şerîat-i Garrâ-yı Ahmediyye
13. Nusret-i Bâhire-i Sübhâniyye
14. İlim ve Cehl
15. Tamâmî-yi Tatbîk-i Şerîat, Mûsıl-i Râh-ı Saâdetdir
16. Haberler Sabrı Müstelzimdir
17. Tecelliyât-ı Zamâne
18. Tecelliyât-ı Zamâne
19. Tecelliyât-ı Zamâne
20. Tecelliyât-ı Zamâne

	Akâid-Kelâm	Maârif	Müteferrik	Tasavvufî Meseleler	Tevhid- Vahdet-i vücûd	Tenkidler- Cevaplar	Tefsir- Kur'ân-ı Kerîm	Toplam
1327	17	-	3	2	-	-	1	23
1328	<i>Cerîde-i Sûfiyye yayımlanmadı.</i>							
1329	7	-	2	6	1	-	1	17
1330	1	3	6	5	6	-	3	24
1331		1	1	5	29	-	1	37
1332	1	-	3	5	16	7	-	32
1333	-	-	-	-	-	-	-	-
1334	-	-	-	-	-	-	-	-
1335	-	-	-	-	-	-	-	-
1336	-	1	-	1	-	-	-	2

1337	-	2	5	1	-	-	-	8
Toplam	26	7	20	25	52	7	6	143

Tablo 1: Ali Fuad Efendi'nin yazılarının konularına ve yayım yıllarına göre dağılımı.

Bu tablodan anlaşıldığına göre Ali Fuad Efendi birbirinden farklı mevzularda yazılar kaleme almıştır. Bununla birlikte daha ziyâde akâid ve tevhid konularına eğilmiştir. *Cerîde-i Sûfiyye*'nin ilk yıllarındaki yazılarının fazla oluşu onun gazetesinin ilk sayılarındaki makâlelerin neredeyse tamâmını yazmak zorunda kalması ile de ilgilidir. Aslında akâid, tefsir ve gazetesinin politikaları ile ilgili yazıları böyle bir mecbûriyetten kaynaklanmış görünmektedir. Nitekim gazeteye yazı katkısında bulunanların sayısı arttıkça Ali Fuad Efendi'nin yazılarının temerküz ettiği hususlar eski çeşitliliğini pek kaybetmemişse de bu alanlarda kaleme aldığı yazıların sayısı azalmıştır. Bu durum tablodan görülebilmektedir. Bunu, gazetesinin ilk sayılarındaki yazılar üzerinden de görmek mümkündür: Birinci sayıdaki yedi yazının beşi Ali Fuad Efendi'nin imzâsını taşımaktadır. İmzâsız olan bir yazıyı da onun yazmış olması muhtemeldir. İkinci sayıdaki yedi yazının üçünde, üçüncü sayıdaki sekiz yazının altısında, dördüncü sayıdaki altı yazının dördünde, beşinci sayıdaki sekiz yazının dördünde Ali Fuad Efendi'nin imzâsı bulunmaktadır. Gazetesinin ilk yayım yılı olan 1327'de neşr olunmuş olan toplam altı sayıdaki yazarı belli olan altmış adet yazının yirmi üçü Ali Fuad Efendi'ye âiddir. Bunun hâricinde ilk yılda kırk dokuz adet imzâsız yazı bulunmaktadır ki bunların da en azından bir kısmının gazetesinin başyazarı olan Ali Fuad Efendi tarafından kaleme alınmış olması muhtemeldir. Bu da oranı yarıya yaklaştırmaktadır.

Ali Fuad Efendi'nin gazetesinin ilk sayılarındaki yazıları daha ziyâde itikad konularına odaklanmaktadır. Aslında ilk sayılarında yayımlanan yazılardan *Cerîde-i Sûfiyye*'nin bir tasavvuf gazetesi olduğunun anlaşılması pek mümkün değildir. Bu durumun sebepleri ayrıca irdelenmeye değer görünmektedir.

Ali Fuad Efendi'nin tasavvufî makâleleri daha ziyâde 1331-32 yıllarında fazlaşmaktadır. Bilhassa vücûd ve vahdet-i vücûd meseleleri, bu yazıların odak noktasını oluşturmaktadır. Bu yıllarda muharrir, tasavvufun hâricindeki konularda pek az yazı kaleme almıştır. Nitekim 1331 yılında yazdığı otuz yedi makâlenin otuz dördü, 1332'deki otuz iki yazının yirmi biri tasavvufa hasredilmiştir. Tasavvufî yazıların diğer yıllardaki görünümü ise 1327 yılında yirmi üç yazıda iki, 1329'da on yedide yedi, 1330'da yirmi dörtte on bir, 1336'da ikide bir, 1337'de sekizde bir şeklindedir. Bu durum, Ali Fuad Efendi'nin düşünce dünyâsı ve yazı gündeminin tevhid, vücûd ve vahdet-i vücûd çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkün görünmektedir. Bununla birlikte onun diğer yazıları da tasavvufî bir bakış açısına sâhiptir. Meselâ "Savm Münâsebetiyle Salât Hakkında Ba'zı İzâhât" başlıklı yazısının girişinde bu konudaki söyleyeceklerinin "...edâ-yı salâtta dâimâ icrâsına mecbûr ola geldiğimiz huzûr-ı kalb ve hüsn-i niyete hâl-i selîm münâsebet-i mübeccelesiyle bir kat daha i'tinâ ve ihtimâm olunmasına masrûftur" ifâdeleri bunu göstermektedir. Mesnevîhan Ali Fuad Efendi akâide de fıkha da bu nazarla bakmakta ve değerlendirmelerinin bir kısmını tasavvufî veçhelerden yapmaktadır.⁷²

Ali Fuad Efendi'nin *Cerîde-i Sûfiyye*'deki yazılarının yaklaşık üçte birini teşkil eden "Vücûd" başlıklı makâlelerinde ele aldığı temel meseleler, bu yazıların başlığı ile büyük ölçüde irtibatlıdır. Ancak Ali Fuad Efendi'nin, yazılarında tâkip ettiği bâriz bir usûlün

⁷² Örnek olarak *Cerîde-i Sûfiyye*'nin ilk altı sayısındaki yazılarına bakılabilir.

bulunmayışı ve onun, esas meselenin çerçevesinden çıkma korkusu olmadan mevzûun îcâb ettirdiği cihete kolayca yönelmesi, bâzen makâlenin başlığı ile alâkası uzaktan kurulabilen konulara kaymasına ve mevzûların çeşitlenmesine sebep olmaktadır. Meselâ; mutlak ve mukayyed arasındaki irtibâtı anlatırken bu durumun aklın idrâk hududlarının ötesinde olduğunu söyleyerek makâleyi akıl mecrâına dökmekte, aklın bu meseleleri anlamakta kısır kalışını ve zâten sûfilerin de bu hususta böyle düşündüğünü misalleriyle açıklamakta ve makâleyi yine akılla bitirmektedir.⁷³ Bu sebepten dolayı her ne kadar yazılarının üçte birini “Vücûd” başlığı altında yazmışsa da Ali Fuad Efendi bu yazılarında muhtelif konulara da temas etmektedir. İlgili âyetlerin tefsirleri ve hadislerin şerhine de yer verdiği bu konulardan bâzılarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Vahiy ve ilhâmın târifleri, vahiy çeşitleri ve vahyin geliş şekilleri,⁷⁴ nesih ve tebdîl, nübüvvetin münkirleri, lezzet ve elemnin bu dünyâyâ mânâ vermesi,⁷⁵ nübüvvet, siddîkiyyet, velâyet,⁷⁶ kutup, kutbu'l-aktâb, gavs ve halîfe nedir, kimdir ve bunlar me'mur oldukları işlere muttâlî midir,⁷⁷ kurtuluş yolu ehl-i sünnet ve'l-cemâat,⁷⁸ mantık ulemâsının insan târîfi ve bunun değerlendirilmesi, Âlem-i İslâm'da sükûn ve salâhın îadesi,⁷⁹ Müslümanların aslî îtikadlarına kayıtsız kaldıkça başlarına gelen belâlardan kurtulamayacakları,⁸⁰ îmân-ı hakîkinin zuhûru,⁸¹ hak ve adâletin te'sîsi,⁸² Şark'ın naklî ve aklî ilimlerin menbaı olduğu,⁸³ namazın fazîletleri ve yüce kemâlâtı,⁸⁴ şerîate ittibâ edenlerin felâh bulacağı, mîrâc, kazâ-yı muallak, kazâ-yı mübrem...⁸⁵

Sonuç

II. Meşrûtiyet'ten sonra neşredilen dînî-tasavvufî süreli yayınların en mühimlerinden sayılan *Cerîde-i Sûfiyye*'nin ilk başyazarı olan Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, derginin yayın çizgisinin oluşmasında ve yazıların seçilmesinde belirleyici olmuştur. Ayrıca ilk sayılarındaki makâlelerin birçoğunun da yazarıdır. Bundan dolayı, *Cerîde-i Sûfiyye*'nin yayın politikası ve muhtevâsının sağlıklı bir şekilde tesbit edilmesi Ali Fuad Efendi'nin hayâtı, eserleri ve fikirlerinin bilinmesi ile bağlantılıdır. Bununla birlikte onunla ilgili yeterli bir biyografi çalışması bulunmamaktadır. Bu boşluğu doldurmak ve dönem araştırmalarına katkı sunmak maksadıyla kaleme alınmış olan bu çalışmada Ali Fuad Efendi hakkında daha önce bilinmeyen bâzı vesikalara ve bilgilere ulaşılmıştır. Bu çerçevede onun okuduğu okullar ve buralarda aldığı dersler tesbit edilmiştir. Rüşdiyeden mezun olduktan sonra da

⁷³ Fuâdü'l-Mevlevî, “Vücûd”, 1.

⁷⁴ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 23 -Lâhût Nâsût-”, *Cerîde-i Sûfiyye* 62 (Şevval 1331), 150-151; Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 24 -Lâhût Nâsût-”, *Cerîde-i Sûfiyye* 63 (Şevval 1331), 161-162; Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 25 -Lâhût Nâsût-”, *Cerîde-i Sûfiyye* 64 (Zilka'de 1331), 171-172.

⁷⁵ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 27 -Lâhût Nâsût-”, *Cerîde-i Sûfiyye* 66 (Zilka'de 1331), 193-194.

⁷⁶ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 28 -Lâhût Nâsût-”, *Cerîde-i Sûfiyye* 67 (Zilka'de 1331), 201-202; Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Lâhût Nâsût 47”, *Cerîde-i Sûfiyye* 87 (Rebiülâhir 1332), 401-402; Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Lâhût Nâsût 54”, *Cerîde-i Sûfiyye* 97 (Şâban 1332), 2-3.

⁷⁷ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 32 -Lâhût Nâsût-”, *Cerîde-i Sûfiyye* 71 (Zilhicce 1331), 239-240.

⁷⁸ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 29 -Lâhût Nâsût-”, *Cerîde-i Sûfiyye* 68 (Zilka'de 1331), 211-212.

⁷⁹ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 30 -Lâhût Nâsût-”, *Cerîde-i Sûfiyye* 69 (Zilhicce 1331), 221-222.

⁸⁰ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 31 -Lâhût Nâsût-”, *Cerîde-i Sûfiyye* 70 (Zilhicce 1331), 231.

⁸¹ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 33 -Lâhût Nâsût-”, *Cerîde-i Sûfiyye* 72 (Zilhicce 1331), 249-250.

⁸² Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 34 -Lâhût Nâsût-”, *Cerîde-i Sûfiyye* 73 (Muharrem 1332), 34.

⁸³ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 35 -Lâhût Nâsût-”, *Cerîde-i Sûfiyye* 74 (Muharrem 1332), 35.

⁸⁴ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 36 -Lâhût Nâsût-”, *Cerîde-i Sûfiyye* 75 (Muharrem 1332), 36.

⁸⁵ Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 37 -Lâhût Nâsût-”, *Cerîde-i Sûfiyye* 76 (Muharrem 1332), 37; Mesnevîhan Ali Fuad Efendi, “Vücûd 39 -Lâhût Nâsût-”, *Cerîde-i Sûfiyye* 78 (Safer 1332), 309.

Ayasofya Câmii'ndeki klasik halka derslerini tâkip etmek sûretiyle tahsilini ilerletmiştir. Hatta bu derslerin ve hocalarının onun hayâtının ve fikir dünyâsının şekillenmesinde mühim bir rolü olduğu anlaşılmıştır. Bundan dolayı ulaşılabildiği kadarıyla hocaları hakkında da bilgi verilmiştir. Bununla birlikte mürşidi olduğunu söylediği İsmâil Hakkı Efendi ile ilgili herhangi bir mâlumat bulunamamıştır.

Me'muriyet hayâtıyla eşzamanlı olarak Ayasofya Câmii'ndeki ders halkalarını tâkip ederek devam ettirdiği tahsili sırasında bir taraftan da aynı yerde tedrisle meşgul olan Ali Fuad Efendi bâzı Farsça klasikleri, özellikle *Mesnevî*'yi okutmuştur. *Cerîde-i Sûfiyye*'deki bâzı yazılarına "Mesnevîhan" sıfatıyla imza koyduğu görülen Ali Fuad Efendi'nin bu eseri kimden okuduğu ve bir Mesnevîhanlık icâzetinin olup olmadığı tesbit edilememiştir. Bununla birlikte yazılarında gerek *Mesnevî*'den gerekse sâir Farça edebiyâtı klasiklerinden yapmış olduğu alıntılar, onun bu sahada ciddi bir müktesebâtının olduğunu göstermektedir.

Cerîde-i Sûfiyye'de yazdığı yüz elliye yakın makâlenin yanında *Tasavvuf ve İslâm Dünyâsı* dergilerinde birer yazısı bulunan müellifin aşkla ilgili kısmen derleme hüviyetinde olan bir risâlesinden başka bir eseri tesbit edilememiştir. Yazılarındaki çeşitlilik ve özellikle tasavvufî konulara olan vukûfiyeti, onun birikimi hakkında fikir vermektedir. Yazılarının büyük bir kısmının tasavvufî ile ilgili olduğu görülen Ali Fuad Efendi'nin vücûd ve vahdet-i vücûda husûsî bir ilgisi olduğu, bu konuyu sâdece tasavvufî değil ayrıca felsefî açıdan da değerlendirdiği görülmüştür.

Tesbit edilebildiği kadarıyla Ali Fuad Efendi hakkındaki çalışmalar genelde tasavvuf araştırmacıları tarafından yapılmıştır. Ancak onun yazılarının, kelâm ve tefsir gibi diğer disiplinler tarafından da muhtelif çalışmalara konu edilebilecek bir konu zenginliğine sâhip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ali Fuad Efendi ile ilgili ilk müstakim çalışma olan bu makâlenin ileride yapılacak olan araştırmalar için bir başlangıç noktası olması ümit edilmektedir.

Kaynakça

- Acer, Abdulrahman. *Mesnevî-hân Ali Fuâd Efendi'nin Cerîde-i Sûfiyye'deki Makâleleri: İnceleme ve Metin*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Albayrak, Sâdik. *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1996.
- Ayasofya Câmii-i Şerîfi Fahrî Mesnevî-hânı Ali Fuad. "Akâid-i Fırka-i Muhammediyye ve İsbât-ı İ'tikâd-ı Ehl-i Sünnet". *Cerîde-i Sûfiyye* 3 (Rebiulevvel 1327), 4.
- Baykal, Erol A.F. *The Ottoman Press (1908-1923)*. Leiden: Brill, 2019.
- Ceyhan, Semih. "Mesnevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/325-334. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Demirci, Osman. "Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlmi". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2013), 253-270.
- Fuâdü'l-Mevlevî. "Vücûd". *Cerîde-i Sûfiyye* 24-18 (Rebiulâhir 1331), 1.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlevîlik Âdâb ve Erkânı*. İstanbul: İnkılap-Aka, 1963.
- Gürsoy, Ülkü. *II. Meşrutiyet Dönemi Dergileri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.
- Haciismailoğlu, Zekiye Berrin. *Şeyh Safvet'in Tasavvuf Dergisindeki Yazılarında Tasavvufî Kavramlara Bakışı*. Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Karayel, Gabriele. *The First Six Editions Of Cerîde-i Sûfiyye (19th March, 1909-2nd May, 1909) Or Sufism As A Metaphor*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1990.

- Kaşıkcı, Atilla. *Bütün Yönleri İle Cerîde-i Sufiyye: İnceleme-Fihrist*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Kaygısız, Harun. *Cerîde-i Sûfiyye Mecmûası'nın Dönemin Siyasî ve Askerî Hâdiselerine Bakışı (1909-1919)*. Çorum: Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Konuk, Ahmed Avni. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. haz. Mehmet Demirci - Süleyman Gökbulut - Mustafa Tahralı. İstanbul: Kitabevi, 2008.
- Kunt, Hatice. *Tasavvuf Dergisi (Yazarları, Konuları ve Metin Tahlili)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Mesnevîhan Ali Fuad. "Cerîde-i Sûfiyye'den: Selâmet-i Kalbiyye". haz. Halim Gül. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 3 (2000), 179-184.
- Mesnevîhan Ali Fuad. "Cerîde-i Sûfiyye'den: Vücûd Lâhût ve Nâsût". haz. Halim Gül. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8 (2002), 157-160.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Asâlet-i Zâtîyye ve Serâfet-i Hakîkiyye". *Cerîde-i Sûfiyye* 55 (ban 1331), 78.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Bi-lâ Tekeyyüf Vuslat". *Cerîde-i Sûfiyye* 149 (Zilhicce 1336), 466-467.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Fenâ ve Bekâ-yı Ekmel". *Cerîde-i Sûfiyye* 50 (Receb 1331), 15.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Fezâil-i Ahlâkiyye". *Cerîde-i Sûfiyye* 24-15 (Safer 1331), 1.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. *Gâye ve Fezâil-i Aşk*. İstanbul: İkbâl-i Millet Matbaası, 1325.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "[İ'lân]". *Cerîde-i Sûfiyye* 24-17 (Reûlevvel 1331), 10.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "İlim ve Cehl". *Cerîde-i Sûfiyye* 101 (Ramazan 1332), 55.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Lâhût Nâsût 47". *Cerîde-i Sûfiyye* 87 (Rebiulâhir 1332), 401-402.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Lâhût Nâsût 51". *Cerîde-i Sûfiyye* 91 (Cemâziyelevvel 1332), 440-441.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Lâhût Nâsût 54". *Cerîde-i Sûfiyye* 97 (ban 1332), 2-3.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Menfî Notaya Müsbeti İle Cevâb". *Cerîde-i Sûfiyye* 77 (Safer 1332), 302.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Mesleğimiz". *Cerîde-i Sûfiyye* 1 (Safer 1327), 1.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Mükâleme". *Cerîde-i Sûfiyye* 6-10 (Safer 1330), 1.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Sûfiyâne Musâhabe". *Cerîde-i Sûfiyye* 94 (Cemâziyelâhir 1332), 471.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Şehr-i Hakîkat". *Cerîde-i Sûfiyye* 89 (Rebiulâhir 1332), 428.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Şehr-i Hakîkat". *İslâm Dünyası* 2/2 (1914), 25-26.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Tecelliyât-ı Zamâne". *Cerîde-i Sûfiyye* 159 (aban 1337), 549.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Tefsîr-i Şerîf". *Cerîde-i Sûfiyye* 24-5 (Ramazan 1330), 2-3.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Tevhîd-i Bârî ve İttihâd-ı Hakîkî". *Tasavvuf* 23 (ban 1329), 7-8.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vahdet-i Vücûd: Varlıkta Yokluk - Yoklukta Varlık". *Cerîde-i Sûfiyye* 6-9 (Muharrem 1330), 1.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vâlidemin Kabrinde". *Cerîde-i Sûfiyye* 24-2 (Receb 1330), 5-6.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 10". *Cerîde-i Sûfiyye* 24-23 (Cemâziyelâhir 1331), 1.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 11". *Cerîde-i Sûfiyye* 24-24 (Cemâziyelâhir 1331), 1.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 13". *Cerîde-i Sûfiyye* 52 (aban 1331), 38.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 22". *Cerîde-i Sûfiyye* 61 (evval 1331), 140.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 23 -Lâhût Nâsût-". *Cerîde-i Sûfiyye* 62 (evval 1331), 150-151.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 24 -Lâhût Nâsût-". *Cerîde-i Sûfiyye* 63 (evval 1331), 161-162.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 25 -Lâhût Nâsût-". *Cerîde-i Sûfiyye* 64 (Zilka'de 1331), 171-172.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 27 -Lâhût Nâsût-". *Cerîde-i Sûfiyye* 66 (Zilka'de 1331), 193-194.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 28 -Lâhût Nâsût-". *Cerîde-i Sûfiyye* 67 (Zilka'de 1331), 201-202.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 29 -Lâhût Nâsût-". *Cerîde-i Sûfiyye* 68 (Zilka'de 1331), 211-212.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 30 -Lâhût Nâsût-". *Cerîde-i Sûfiyye* 69 (Zilhicce 1331), 221-222.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 31 -Lâhût Nâsût-". *Cerîde-i Sûfiyye* 70 (Zilhicce 1331), 231.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 32 -Lâhût Nâsût-". *Cerîde-i Sûfiyye* 71 (Zilhicce 1331), 239-240.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 33 -Lâhût Nâsût-". *Cerîde-i Sûfiyye* 72 (Zilhicce 1331), 249-250.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 34 -Lâhût Nâsût-". *Cerîde-i Sûfiyye* 73 (Muharrem 1332), 260-261.

- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 35 -Lâhût Nâsût-". *Cerîde-i Sûfiyye* 74 (Muharrem 1332), 271-272.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 36 -Lâhût Nâsût-". *Cerîde-i Sûfiyye* 75 (Muharrem 1332), 281-282.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 37 -Lâhût Nâsût-". *Cerîde-i Sûfiyye* 76 (Muharrem 1332), 291-292.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd 39 -Lâhût Nâsût-". *Cerîde-i Sûfiyye* 78 (Safer 1332), 309.
- Mesnevîhan Ali Fuad Efendi. "Vücûd ve Sâire 9". *Cerîde-i Sûfiyye* 24-22 (Cemâziyelâhir 1331), 1-3.
- Mesnevîhan Ali Fuad Paşa. "Vahdet-i Vücûd: Hakikat-i Vâhide-i Mutlaka". haz. Vahit Göktaş. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 23 (2009), 685-686.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- Tarik, Ramazan. "Cumhuriyet Öncesi Tasavvuf Muhtevalı Dergilerden Cerîde-i Sûfiyye'de Fırka-i Nâciye ve Fırakı-ı Dâlle İle İlgili Yazılar". *Şarkiyat* 12/1 (2020), 1-20.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Abdürreşid İbrahim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/295-297. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Varlık, Bülent. "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. 1/112-125. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1316.
- <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/75/islam-dunyasi> (10.10.2023).

Arşiv Evrâkı:

- BOA, DH.SAİDd, 55-23.
- BOA, DH_SAİDd. 125-309.
- BOA, MF. MKT. 1088-37.
- BOA, MF. MKT. 1180-63.
- BOA, MF. MKT. 1209-36.
- BOA, MF. MKT. 1238-95.